160
1. II. 2

Ի ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԷ
Մելքոնի Գասպարեան
ՓԱՆԵԱՆՑ·

БИБЛІОТЕКИ
Мелькона Каспаровича
ПАНІЕВА.

№ 1281

№ 1. ՅՈՒՆՎ

1875

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆՎԱՐԻ 2. № 1.

ՄՇԱԿ

Տարեկան գ[illegible]լ, կէս տարվանը 3 րուբլ։

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Դաւթեանի խանութում։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ, Редакція „Мшакъ."

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 9—12 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառից մի կոպէկ։

ՏՕՆԵՐԻ պատճառով «ՄՇԱԿԻ» հետևեալ համարը դուրս կը գայ յունվարի 16-ին։

Ներկայ 1875 թւին
«ՄՇԱԿ»
Կը հրատարակվի նոյն
պրօգրամայով
Տարեկան գինը 5 րուբլ
կէս տարվանը 3 ր։

Բացի խմբագրութիւնից կարելի է գրվիլ և պ. Դաւթեանցի խանութում։

Օտարաքաղաքացիք թող դիմեն այս հասցէով въ Тифлисъ въ Редакцію газеты „Мшакъ."

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս վարվեցիք մեզ հետ։—Ներքին տեսութիւն. Թուրք ազգաբնակութեան անշարժութիւնը կովկասում. Նամակ Բօրչալուից. Նամակ Վաղարշապատից. Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն. Գերմանական առողջապահական ընկերութեան ժողով Դանցիգում. „Մասիս" լրագիրը. Նամակ Գավրէժից։—Խառն լուրեր։ — Յայտարարութիւններ։ — Տեղեկացոյց։—Ֆելիետօն.

ԻՆՉՊԷՍ ՎԱՐՎԵՑԻՔ ՄԵԶ ՀԵՏ

I

Երեք տարի անցաւ։ Մեր գործունէութեան չորրորդ տարին սկսվում է։

Փոխանակ որ մենք հաշիւ տանք ձեզ մեր անցած գործունէութեան մասին,—քընինենք թէ դուք ինչպէս ընդունեցիք մեզ և ինչպէս վարվեցիք մեզ հետ մեր երեք տարվայ գործունէութեան ընթացքում։

II

Երբ որ 1872 թւին մենք հրատարակեցինք „Մշակի" առաջին համարը, մենք ընդամենն ունէինք 50 բաժանորդ, և բոլորն էլ վճարած չէին իրանց տարեկան վարձը։ Հայ լրագրութեան անունը կորված էր, ոչ ոք չէր հաւատում, թէ կարելի էր մի փոքր 'ի շատէ օրինաւոր թերթ հրատարակել հայերէն լեզուով։ Ձեզանից մի քանիսներ ծաղրում էին մեզ մեր ձեռնարկութեան համար, միւսներ բարկանում էին, երրորդներ բարեկամաբար խորհուրդ էին տալիս թողնել այդ տեսակ երևակայական գործ՝ հայոց քաղաքական և գրականական թերթ....

Միայն երկու, երեք մարդիկ քաջալերում էին մեզ....

Ոչ ոք չէր օգնում։

III

Մենք դրամագլուխ չունէինք, տպարան չունէինք, տառեր չունէինք.... մենք սկսեցինք հրատարակել մեր թերթը այն փողով, որով պէտք է ինքներս ապրէինք....

Բարոյական և նիւթական արգելք ամեն կողմից,—օգնութիւն ոչ մէկից։

Ահա, ընդունելութիւնը....

IV

Այժմ տեսնենք ձեր վարմունքը մեր վերաբերութեամբ։

Մենք սկսեցինք հրատարակել մեր թերթը, սկսեցինք ամենքին մեր կարծիքը ուղիղ երեսին ասել.... Հին ու նոր սերունդ, հոգևորականներ, կանայք, վաճառականներ, մանկավարժներ, գիւղացիներ,—ամենքը որք անցան մեր գրչի տակով, մինչ սպասում էին որ մենք լրագիր ենք սկսում հրատարակել, այն նպատակով, որ շողոքորթենք....

V

Մեր այդ բոլոր հասարակական տարրերից երեք ամենաուժեղ, ամենանշանաւոր տարրեր մեզ տակով տուեցին, դարձան մեր անհաշտ թշնամիներ....

Հին սերունդ՝ բարոյականութեան ներկայացուցիչ։

Նոր սերունդ, ուսումնական երիտասարդութիւն՝ գիտութեան ներկայացուցիչ։

Հոգևորականներ՝ կրօնքի ներկայացուցիչներ։

Այդ երեք, մեր հասարակութեան մէջ ամենանշանաւոր, ամենամեծ հեղինակութիւն ունեցող գործիչները՝ ինչպէ՞ս վարվեցին մեզ հետ....

VI

Առաջինը սկսեց բերանացի անէծքներ թափել մեր գլխին։

Երկրորդը, որ առաջ երբէք չէր մտածում կարդալու, գրելու և մտաւորապէս պարապելու, կազմեց մեզ դէմ մի հակալրագիր, մեր ամեն շարժմունք, ամեն մէկ խօսք լրտեսելու և աղավաղած կերպով ներկայացնելու համար։

Երրորդները փորձեցին հանդէս դուրս գալ, ինչպէս նրանց սովորութիւնը. վայել է, մասամբ գրականութեան մէջ, մասամբ զանազան այլ գաղտնի միջոցներով....

VII

Արդեօ՞ք վախեցաք, արդեօ՞ք կատաղեցիք, արդեօ՞ք վրդովվեցաք....

Չը գիտենք,—բայց գիտենք թէ սաստիկ առեցիք մեզ երեքդ էլ....

Այդ գիտենք, տեսնում ենք և զգում....

Ի՞նչ էր պատճառը։

Արդեօ՞ք ձեզ կատաղեցրեց մտքերի նորութիւնը, խօսքերի ճշմարտութիւնը, կամ գաղափարների ազատութիւնը....

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՐՔ ԱԶԳԱԲՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՆՇԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Մեզ յայտնի է որ Անդրկովկասի ազգաբնակութիւնը բաղկացած է երեք գլխաւոր մասերից՝ վրաց, հայոց և թուրքաց տարրերից։ Այդ վերջինը ամբողջ երկրի բնակիչների՝ մօտ երկու երրորդական է կազմում....

Ուրեմն մահմետական տարրը ամենից բազմաթիւ է մեզանում և մի և նոյն ժամանակ նրա ձեռքումն է գլխաւորապէս երկրիս գիւղատնտեսականութիւնը։

Մենք անդադար կրկնում ենք,—և այդ մտքի հետ երևի համաձայն է և մեր հասարակական կարծիքը,—որ մեր երկիրը առաջ չի գնայ, նրա դրութիւնը չի բարւոքվի, մինչև որ չը բարձրանայ մեզանում երկրագործութեան զարգացման աստիճանը։

Այժմ հարցնում ենք՝ ինչպէ՞ս կարող է բարձրանալ երկրագործութիւնը և գիւղատնտեսութիւնը մեզանում, եթէ երկրիս այդ արդիւնաբերութեան ճիւղը մահմետական տարրի ձեռքումն է, այն տարրի ձեռքում, որ ոչ թէ միայն ինքն դարերով անշարժ է մնում, բայց և ուրիշներին, մեր երկրում բնակվող փոքր մաս գիւղական քրիստոնեայ ժողովրդին, արգելում է կանոնաւոր երկրագործութեամբ և գիւղատնտեսութեամբ պարապել, անդադար աւազակութիւններ անելով, աւերելով, գողանալով, այրելով, ոչնչացնելով բոլորը, ինչ որ նրա ձեռքը կընկնի....

Այդպիսի հակումն թուրք ժողովրդի մէջ դէպի սարսափելի աւազակութիւնը, ամենամեծ արգելառիթ է երկրիս տնտեսական կանոնաւոր և հանդարտ զարգացման համար։

Այդ բաւական չէ։ Ամեն ամբոխը անշարժ է, բայց գոնէ նրա միջից դուրս են գալիս կրթված մարդիկ, մտաւոր և բարոյական առաջնորդներ, աւել կամ պակաս ընդունակութիւններով, որք նոր զարկ են տալիս ամբոխի կեանքին, պատերազմում են նրա պակասութիւնների, նրա անբարոյական հակումների դէմ։

Այդպէս է լինում մեզանում, թէ հայ թէ վրացի ժողովրդի մէջ։ Կան թէև մեզանում նոյնպէս շատերը, որոնց վրա թէ գիմնազիական, թէ համալսարանական կրթութեան հետքն էլ չէ մնացել,—բայց այնու ամենայնիւ կան և իրանց հայրենակիցներին թէ գրականութեան, թէ ուսումնարանների միջոցով առաջ մղող գործողներ....

Իսկ մեր թուրք եղբայրների մէջ....ոչինչ...

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

Այն ինչ որ ենք և այն ինչ որ ցոյց ենք տալիս։—Սունդուկեանցի Օսէփը։—Սուտ ատամներ, սուտ մազեր և սուտ հարստութիւն։—Սուտ խելք և սուտ գիտութիւն։—Դիփ նիսիա, դիփ կիսատ և դիփ սուտ։—Մեր լրագրութիւնը։—«Մշակի» անզգուշութիւնը։—Խմբագրութիւնը անտակտութիւն արաւ, ես պէտք է դրստեմ։—Գիմնազիստներ և գիտնականներ։—«Մշակի» առաջնորդող յօդվածը։—Մեր ունեցած ազգեցութիւնը, թէ ներքին, թէ արտաքին կեանքի վրա։—Գրականական լուծողական։—Բիսմարկը հայերէն է սովորում։—Դրստեցի հաշիւներս։—Սօմ մահացու մեղքեր։

«Մշակի» ընթերցողները երևի զգացած են, որ ես ուշ ուշ եմ ներկայացնում նրանց իմ ֆելիետօնները։ Եթէ ես „Մշակի" աշխատակից չը լինէի, ես պէտք է թագցնէի իմ պակասութիւններս, պէտք է ցոյց տայի այն, ինչ որ չը կայ, պէտք է սուտ սուտ անձնազոհութիւն անէի... բայց ենթարկվելով լրագրիս ընդհանուր ուղղութեանը, ես պարզ խոստովանում եմ սխալներս և պակասութիւններս։ Այո, ես շատ անգամ ծոյլ եմ լինում, շատ անգամ ոչինչ գաղափար չէ ծնվում գլխումս, որ ֆելիետօն գրեմ....

Մեր դարում և մանաւանդ մեր հասարակութեան մէջ այդ ընդունված չէ՝ պարզ և բացարձակ խոստովանել իր սխալները։ Ամեն մարդ թագցնում է իր վատ կողմերը և ցոյց է տալիս այն, ինչ որ չը կայ։ Բիչ կը պատահէք այն տեսակ մարդիկ, ինչպէս Սունդուկեանցի «Քանդած օջախի» Օսէփը, որ պարզ խոստովանում է՝ կարծում էք թէ այն ապրանքը, որ իմ խանութումս դրած են, բոլորը իմն է, չէ... եթէ ապրանքներս լեզու ունենային, նրանք հազար տիրոջ անուն կը տային... կարծում էք թէ իմ սաղ միջոցներս նեքրում են ինձ սարքել տունս այնպէս փառաւոր, ինչպէս սարքած է... ուրեմն ինչի ես սարքել, հարցնում են նրան... „Ես չեմ սարքել, ինքն իրան սարքվեցաւ", պատասխանում է Օսէփը։

Ահա մեր ամբողջ հասարակութեան նկարագիրը, մենք հետևում ենք ստրկաբար հասարակական հոսանքին, առանց նկատելու թէ քանի գընում ենք, խրվում ենք պարտքերի մէջ, ընկնում ենք բարոյապէս։

Մեր հասարակութեան մէջ ամեն մէկը ուզում է ցոյց տալ այն ինչ որ չէ, ուզում է աւելի ցոյց տալ քան թէ է...

Ով որ ատամներ չունի, դնում է սուտ ատամներ և հասարակութիւնը կարծում է թէ մարդը ճշմարիտ ունի ատամներ։ Կինը որ մազեր չունի, կպցնում է գլխին սուտ մազեր և ամեն տեսնողը հիանում է նրա մազերով։ Մարդը որ խրված է մինչև բողազը պարտքերի մէջ, ցոյց է տալիս որ շատ հարուստ է, գնումմբ սարքում է կառք ու առնում ձիաներ, որ աւելի կրեդիտ ունենայ։ Ով որ կարդացած է մանգալիս, մի կոպէկ չունի խմելու,—երբէք ոտով չի ման գայ, այլ միշտ ֆայտօններով, որ ցոյց տայ թէ շատ ունևոր է։

Մեր այժմեան հասարակութիւնը հասել է մինչև անգամ այն ճարպիկութեան, որ ամենայիմար մարդն էլ կարողանում է ցոյց տալ թէ խելօք է....

Մի մարդ որ պաշտօն է կամենում ստանալ, չէ ասում պարզ թէ ցանկանում է, այլ ընդհակառակն ասում է թէ չէ ուզում....

Հրդեհաշէջ վարչութիւնը երբ միակ ջրհան ունի, այն էլ պատռած, ցոյց է տալիս թէ ամեն բան լաւ սարքուած ունի....

Մի խօսքով, ինչպէս Օսէփն ասում է՝ դիփ նիսիա և դիփ կիսատ,—և պէտք էր աւելացնի դիփ սուտ....

Մեր այժմեան հասարակութեան մէջ լաւ ապրելու շնորհը նրանումն է պարունակվում, որ միմեանց խաբենք, ու մեր անձը հեռու էլ։

Այդ հասարակական սուտը, կանանց մազերից ու պառաւների ատամներից սկսած, մինչև ազնիւ (?) մարդու խօսքը և հրդեհաշէջների ջրհանները,—այդ սուտը, որ ծախվում է թէ մաս մաս, թէ օպտով, այդ հրէշաւոր խաբեբայութիւնը և անձնախաբութիւնը, հասել է այն աստիճանի, որ և մեր լրագրութիւնը, որ պէտք է լինէր ճշմարտութեան ուղեցոյց, նա էլ ենթարկվեցաւ այդ հասարակական սխալին...

Մեր լրագրութիւնն էլ, երբ տեսնում է թէ մազեր չունի,—շինիօն է կպցնում իր գլխին, ատամներ չունի,—սուտ ատամներ է դնում, ազդեցութիւն չունի,—ցոյց է տալիս որ ահագին ազդեցութիւն ունի։ Մէկ յօդված կը գրի,—և ահա կատարվեցաւ մի ամբողջ յեղափոխութիւն։

Եւ այդ բոլորը անում է բաժանորդներին որսալու համար։

Եւ յանկարծ «Մշակը» դուրս է գալիս (№ 51) մի առաջնորդող յօդվածով, որտեղ ցոյց է տալիս իր բնական ատամները, իր իսկական մազերը.... առանց դիմակ դնելու երեսի վրա, ցոյց է տալիս որ թէև աշխատել է և աշխատում է կարողութեան չափ, բայց այնու ամենայնիւ երեք տարվայ ընթացքում ոչինչ չը կարողացաւ փոխել հասարակական հանգամանքների մէջ, որ թէև աշխատում է, բայց յուսահատված է արդեան հասարակութեան վերաբերութեամբ, իր բոլորը յոյսը միայն ապագայի վրա դնելով.. որ նրա քարոզած սկզբներից ոչ մինը չընդունվեցաւ, որ հասարակական տարրերը նրա ազդեցութեան տակ չը փոխվեցան...

Ամօթ ձեզ «Մշակի» խմբագրութիւն և պ. խմբագիր... կարելի է արդեօք մեր հասարակութեան մէջ և մեր ժամանակում, երբ որ ամեն մարդ ցոյց է տալիս այն ինչ որ չէ,—դուք ցոյց էք տալիս միամիտ կերպով այն ինչ որ էք...

Ինչ կասեն կարդացողները..

Երևի այդ բանումն էլ «Մշակը» կամենում եւրոպական ուղղութեանը նմանվել, որտեղ ասում են թէ մարդիկ քանի աւելի աշխատում են, այնքան աւելի համոզվում են թէ դեռ քիչ գիտեն, և այնքան աւելի պէտք է աշխատեն։

Ճշմարիտ է որ երկրորդ դասատան գիմնազիստը միշտ կարծում է թէ թւաբանութիւնը շատ լաւ գիտէ, բայց երբ ուսանող է դառնում, մանաւանդ երբ սկսում է գիտութեամբ ինքնուրոյն կերպով

միշտ նոյն խաւար, նոյն անշարժութիւն, նոյն հակումն դէպի աւազակութիւններ, նոյն մոլեռանդութիւն, նոյն հակակրութիւն դէպի առաջադիմութիւն, դէպի լոյս....

Մինչև որ ամբողջ երկրի այլ ազգաբնակութիւնները, թէև դանդաղ, բայց այնու ամենայնիւ նկատելի կերպով զարգանում և առաջ են գնում, Կովկասի Թուրք ազգաբնակութիւնը մեզ համար աչքի փուշ է դարձել.... աւերող, խանգարիչ, յափշտակող....

Ո՞ւր են ձեր երիտասարդները, որք գիմնազիոններում և համալսարաններում են ուսում առել,—եթէ նրանց վրա էլ ուսում չէ թողել ոչ մի հետք, նրանք խառնվել են մնացած Թուրք ազգաբնակութեան հետ, նրա մակերևոյթի տակն են ընկել, անհետացել....

Եթէ Թուրք երիտասարդութիւնը, Թուրք ազգաբնակութեան լուսաւորված մասը իր տխմար անտարբերութենից չը սթափվի և մեզ հայերիս ու վրացիներիս չը մեկնի բարեկամական ձեռքը ընդհանուր տնտեսական և բարոյական վերանորոգման գործի մէջ աշխատակցելու համար,—մեր երկիրը դեռ երկար ժամանակ անշարժ կը մնայ, իսկ գուցէ և կորած պէտք է համարել նրան։

Վերջապէս պէտք է հասկանաք թէ ձեր պարտաւորութիւնն է արմատից հանել ձեր հայրենակիցների շրջանից անշարժութեան և վերին աստիճանի անբարոյականութեան թոյնը....

„Մշակի“ ներկայ թւի գործունէութեան և պրօգրամի մի մասն էլ պէտք է լինի այդ հարցը մշակելու։

Մենք ձեզ հանգիստ չենք թողնի...

Խնդրում ենք և մեր թղթակիցներից այդ հարցի մշակութեան մէջ մեզ օգնելու։

Ուշադրութիւն ենք դարձնում ներկայ համարում տպված „Բօրչալուի նամակի“ վրա։

Գ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԲՕՐՉԱԼՈՒԻՑ

Ցայտնի է թէ ամբողջ Թուրք ազգաբնակութիւնը հակումն ունի դէպի աւազակութիւնը։ Բայց ոչ մի տեղ այդ ախտը այնքան սաստիկ չէ տարածված, որքան Բօրչալուի վիճակում։ Մենք հողատէրերս յուսահատական դրութեան մէջն ենք՝ մեր բոլոր ջանքերը տնտեսական դրութիւնը բարւոքելու համար, զուր են անցնում։ Կամենում ես մի նոր բան մտցնել,—ամեն կողմից արգելքներ ես պատահում։ Այդտեղ ազգաբնակութիւնը թէև խառն է, բայց բնակիչների մեծ մասը Թուրքեր են, և սրանցով շրջապատված լինելով, ոչինչ չենք կարող անել։ Մի նոր ցանք ես անում,—մի քանի ժամանակից տեսնում ես ցանքը ոչնչացրած է. կով ես առնում,—կովը գողանում են. խոտ ես դիզում,—խոտը այրում են։ Այդ բաւական չէ՝ մեր սեփական կեանքն էլ ապահոված չէ։ Անցեալները մենք մեր գիւղում (որ մի քանի վերստ հեռու է Շուլավէրից), ստիպված էինք պաշտպանվել ատրճանակներով և հրացաններով աւազակների մի ամբողջ խմբի դէմ, և դեռ մինչև այժմ մեր փոքր տան պատերի վրա մնացին Թուրքերից արձակված գնդակների հետքերը։ Մենք հողատէրերս երբ քանի մի օր պէտք է անցկացնենք մեր հողերի վրա, չենք կարող այլապէս՝ քնել, եթէ ոչ ատրճանակներ պահելով մեր բարձի տակը։ Այս տեսակ հանգամանքներում հասկանալի է որ զուր է գիւղատնտեսութեան մէջ որ և է եւրոպական, կատարելագործված միջոցների մտցնելը, երբ ամեն բան ինչ որ ստեղծում ես, կորչում է, ոչնչանում է, երբ դեռ քո աշխատողի կեանքը ապահոված չէ...

Ճշմարիտն ասած, այս երկրի մէջ գիտութեան որ ճիւղն էլ ուսումնասիրած չը լինէինք, անհնարին է կեանքի մէջ գործ դնելու,—բայց ոչ մինի գործ դնելը այնքան սարսափելի արգելքների չէ պատահում, որքան մեր երկրի առաջադիմութեան ամենաանհրաժեշտը՝ այն է գիւղատնտեսութիւնը.... և այդ մեր Թուրք ազգաբնակութեան շնորհիվ։

Բաւական չէ, որ Թուրք ժողովրդի ստորին գիւղական դասը անդադար աւազակութիւններ է անում,—նրանց ազնուական դասն էլ, աղալարները շատ անգամ վերցնում են յայտնի աւազակներին իրանց հովանաւորութեան տակ։

Ինչ պէտք է արած այդ տեսակ ժողովուրդը իր թմրութենից հանելու համար, մի ժողովուրդ, որ անշարժութիւնը բարձրացրել է մինչև կրօնական դոգմա... որ իրան շրջապատող փոքրաթիւ, բայց այնու ամենայնիւ համեմատաբար առաջադէմ քրիստոնեաների հետ յարակցութիւն ունենալն էլ համարում է կրօնական սրբապղծութիւն, որ իր մոլեռանդ և ադէտ մոլլաների ազդեցութեան տակ գտնվելով, կարծում է որ ընդունելով մի որ և է եւրոպական նոր միտք, կամ գիւղատնտեսական ձև, նա սորանով անհաւատարիմ է լինում Մահմետի վարդապետութեանը...

Դեկտ. 27. ***

ՆԱՄԱԿ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ

Վաղարշապատը՝—մեր պատմական ամենահին և նշանաւոր քաղաքներից մէկը, այս օրուան օրը մի գիւղաւան է ներկայացնում 800 տուն հայ բնակիչներով, մի տափարակ դաշտում Արարատ և Արագած լեռների մէջ տեղը. բնակչաց մի խիստ սակաւագոյն մասի պարապմունքն է առուտուրը. իհարկէ առանց բաց թողնելու այն պայական պակասութիւնները, որոնք սեփականուած են մեր չը զարգացած վաճառական դասին և որոնց պատկերը շատ անգամ տեսնում ենք մեր լրագրների մէջ. դոցանից մի քանիսները նոր սկսած են ծանօթանալ Տփխիսին, տանելով այստեղից՝ բամբակ և ձէթ և բերելով այնտեղից մանր ապրանք։ Միւս բնակիչները իրանց ապրուստը հայթայթում են հողագործութիւնով և այգեգործութիւնով, բայց պէտք է ասել, որ այստեղ հողը և ջուրը երբեմն անհաւասարութիւնով են բաժանվում, վասնորոյ և բնակիչները ամէնքն էլ մի օրինակ չեն կարում շահուել։ Վերջին ժամանակներս թէ մեր Վաղարշապատում և թէ մօտիկ շրջակայքում սկսել են շատ շատ պատահել գողութիւններ և սպանութիւններ. շատ ժամանակ չէ որ Քասաղ գետի մօտ (գիւղից մի վերստ հեռի) կողոպտուեցին և վիրաւորուեցին երեք վաղարշապատցիք. մի քանի օր նրանից յետոյ կողոպտուեց էլի նոյն գիւղացի մի ջրւոր. իսկ այս քանի օրս Հայթաղ գիւղում սպանուեց մի յղի հարս, Փարաքար գիւղում մի մարդ. և Վաղարշապատի գերեզմանոցում գտան մի մարմին—որանից ամիս ու կէս յառաջ անհետացած Գ.ալուստ անունով մարդոյ, որին սպանել են սառն որով և որի մասին քննութիւնն այժմ շարունակվում է, բայց տակաւին սպանողը յայտնի չէ։ Վաղարշապատում կան երկու դպրոցներ—տղայոց և աղջկանց, որոնք թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս շատ անմխիթար դրութեան մէջ են. միակ միջոցը նոցա ուսուցչաց ռոճիկը վճարելու, պարոն հոգաբարձուաց աշխատութիւնն է, որոնք չեն ձանձրանում ամեն մի պատահած հիւրի հրաւիրել նախրատութեան տումարը ստորագրելու։ Այստեղ կայ և մի չոեխմարանական ընկերութիւն, բայց այժմ բոլորովին պաղած, որի մասին թողնում եմ յետոյ խօսելու։

Դեռ նամակս չը վերջացած, կամենում եմ և՞ մի քանի խօսք ասել վերաբերեալ այն առարկային, որ ամեն քիչ շատ հասկացող անձանց խօսքի նիւթ է եղած,—էջմիածնի ճեմարանին։

Այդ նոր օրինակ հաստատութիւնը կարծես թէ ինչպէս իւր հիմնարկած օրից մինչև այսօր, նմանապէս և դեռ շատ ժամանակ կամենում է ներկայացնել նոր օրինակ բանած դիրք։ Ինչպէս յայտնի է, այդ տան շինութիւնը մի օրինաւոր ճարտարապետի յանձնված չը լինելով (թէպէտ և էն սկզբումն սրտացաւ ազգայիններից առաջարկողներ էլ եղան, որ իրանց ծախսով կամենում են պլանը հմուտ ճարտարապետի նկարել տալ, թէ կընդունեն), այլ մի երկու կանչուած տաճկաստանցի անհմուտ մարդոց ձեռք ընկնելով, մի քանի անգամ է որ աղքի և էջմիածնի այնքան գումարները իզուր տեղ կուլ է տալի. մի անգամ ճեղքուելովն, և մի անգամն էլ (այս տարի) խիստ ճարտարապետական հմտութիւնով կազմած խոհանոցի ծխնելուզից արձակած հրդեհով մեծ մասն աւերակ դարձնելովն։

Հոկտ. ամսի «Արարատի» տետրակը կամենում է իբր թէ հրդեհը խոհանոցից հեռացնել, վասն զի շինողը տաճկաստանցի էր. վասն զի «Արարատն» էլ զգաց որ իրաւացի պիտի լինի սկզբում աղաղակողների տրտունջը և բողոքը որ չը կամեցան մի հմուտ ճարտարապետ ունենալ. կարծում եմ որ արդէն «Արարատի» յարգոյ խմբագրութեան ականջը վաղուց հասաւ այրուելուց յետոյ Երևանից հրաւիրած ճարտարապետի ասածը,—որ եթէ միւս մնացած մասի վառարաններն էլ վառելու լինեն, նոյնը կը պատահի։ Անցածն անցաւ, բայց բանն այս է, որ այդ ճեմարանը հիմնուեց, շինուեց, ճեղքուածը կրկին նորոգուեց, և մէկ էլ հիմայ այրուելուց յետոյ է նորոգվում, այս ամենը եղաւ և լինում է, սակայն դեռ մենք չը կարացինք իմանալ թէ ինչքան ծախս է գնացել այդտեղ. չը գիտեն մինչև անգամ և վանքի միաբանները։ Այս բանս առաջին օրինակն կարող է համարուել, որ էջմիածնում ծախս է լինում մի շինութեան վրա, բայց էջմիածինն չը գիտէ թէ որքան գնաց. զարմանալի բան... ։ Նոյեմ. ամսի «Արարատը» ուրախութեամբ աւետում է, որ Բագվում և Նոր-Նախիջևանում հայ ժողովուրդը կարեկցական բարեպաշտութեամբ փողեր են ժողովում ի նպաստ նորոգութեան սոյն ճեմարանի. այդ զարմանք բան չէ, վասն զի հայը ի սկզբանէ մինչև այսօր սովորել է իւր գումարը անհաշիւ և անպահանջ դնել իւր եկեղեցականի բուռը. այդ զարմանք չէ ասում եմ, որովհետև եթէ մեր ազգայիններից մի փոքրագոյն հասկացող մասը «Մշակի» հետ հաշւի խնդիրն է արծարծում, մի մեծագոյն բարեպաշտ մասն էլ ի հարկէ ուրիշների տուած յորդորին և 25 րուբլի նուիրողի օրինակին է հետևում։ Ճեմարանի այրուած մասի ամբողջ նորոգութեան համար սկզբում ճարտարապետ պ. Վորոնցովը առաջարկում էր տալ ընդամենը տասներեք հազար հինգ հարիւր րուբլի. էջմիածինը այդ յանձն չառաւ. նորան տուեց այն մասերը և այն գումարը, որոնք տպուած են «Արարատի» մէջ. իսկ այժմ վանքը մի և նոյն ճարտարապետին մնացած մասն էլ նորոգելու համար տալիս է ասում են բոլորը միասին քսան հազար րուբլի։ Զանազանութիւնը ընթերցողին յայտնի է, իսկ պատճառը անյայտ...։ Գանք այժմ դորա ներքին մասի վրա խօսելու. ճեմարանի աշակերտները այժմ ժողովված են Ղաղարապատ ասացեալ հիւրատան մէջ և կեղտոտ սենեակներում. մի և նոյն տեղումն են և երեք դասատները. այդտեղ կան այժմ, ինչպէս ասում են, քսանի չափ հիւանդ աշակերտներ. նախախնամութեան խնամոց ապաստան թողած, այդտեղ դասատուութիւն են անում չորս թէ հինգ վարդապետներ, իսկ գլխաւոր առարկաները,—ռուսաց և ֆրանսիացւոց լեզուները, մաթեմատիկա, բնական պատմութիւն և այլն, դեռ մնում են երեսի վերա. լսվում է որ կամենում են դուրսից ուսուցիչներ հրաւիրել, բայց թէ երբ, դժբաղդաբար չը կարացի իմանալ։ Այդ ճեմարանն է. իսկ նորա պատրաստական մասն—հին ուսումնարան, ուր կան երեսունուհինգի չափ հին և նոր աշակերտներ, դասատուութիւն են անում՝ մի սարկաւագ, որ նոյն իսկ տեղի աշակերտ է և առանց սովորելու սովորցնում է՝ ընդ. պատմութիւն, աշխարհագրութիւն և հայ. լեզու. և մի տաճկաստանցի միրացու, որ ուսուցանում է սրբազան և ազգ. պատմութիւն, և որ ստանում է ասում են մինչև հազար րուբլի. առաջին օրինակը չէ սա, որ տաճկաստանցին այդ անունով

պարապել, այն ժամանակ համոզվում է որ նորից պիտի ուսումնասիրէ թէաբանութիւնը, որովհետև բաւական չէ հասկացել այդ առարկան...

Բայց այդպիսի բաները կարելի է միայն Եւրոպայում անել և ոչ թէ մեզանում...

Մեզանում համեստութիւնը վտանգաւոր բան է։ Քանի որ մարդը տգէտ է, վայրիվերոյ և անսիստեմական զարգացումն ունի, իր կեանքում երբէք ոչ մի սիստեմային չէ ենթարկվել,—այնքան նա պէտք է իրան խելօք, իմաստուն և գիտնական ցոյց տայ, որ յարգ ու պատիւ վայելէ հասարակութեան մէջ։ Քանի որ ոչինչ չը գիտէ և ամբողջ կեանքը սխալներ է արել,—այնքան պէտք է ցոյց տայ թէ կենսական փորձ ունի... և այլն։

Զէ՛, „Մշակի“ առաջնորդող յօդվածը, եթէ քիչ ասեմ՝ անտակտութիւն է, անզգուշութիւն է...

Տեսէք հիմի աշխարհի արդարութիւնը՝ խմբագիրը ու խմբագրութիւնն անզգուշութիւն անէ, իսկ ես, ֆէլիէտօնիստս, պէտք է ուղղեմ նրանց արածը, գրտնեմ նրանց սխալը, ծածկեմ նրանց արած անզգուշութիւնը...

Զէ՛, սիրելի բաժանորդներ, չը հաւատաք «Մշակի» առաջնորդող յօդվածին... մեր լրագիրը, ընդհակառակն լաւ լրագիր է, համեցէք մեզ մօտ առէք, լաւ ապրանք ենք ծախում, ու էժան էլ կու տանք... համեցէք, համեցէք, մեզ մօտ եկէք, մեզ մօտ ամեն բան կայ...

Ճշմարիտ, հանաքը կողմը թողնենք, ծանր խօսենք և տեսնենք ինչ է արել «Մշակը» երեք տարվայ ընթացքում և ինչպէս ամեն մի համար, ամեն մի յօդված, ամեն մի տող, ամեն մի բառ ընդունվել են մեր հասարակութենից և ինչպէս գործ են դրվել...

„Մշակը“ ասել է թէ հին սերունդը ճնշում է և կամենում է սպանել, կամ գոնէ բթացնել նոր սերունդը, որ հանէ նրանից աղատ, առաջադէմ ոգին և սպրկացնէ իրան,—և հին սերունդը էլ չէ ճնշում, դարձել է համբերող, աղատամիտ...

„Մշակը“ ասել է թէ երիտասարդութիւնը ըշթամիտ, յիմար և նախանձոտ է, թէ նա միայն հասակով երիտասարդ է, իսկ ոգով պառաւ է,—և ահա երիտասարդութիւնը իսկոյն փոխվել է, դարձել է առաջադէմ, լուսաւորված, կարծես եւրոպական երիտասարդութիւն։

«Մշակը» բողոքել է որ հայերը հայերէն չը գիտեն, որ մեր հայուհիք արհամարհում են իրանց մայրենի լեզուն,—և այժմ մի հայ ընտանիք չէք գտնի, ամբողջ Կովկասում որտեղ միակ գործածական լեզուն հայերէն չը լինէր...

«Մշակը» առաջարկել է փոխատու գիւղական ընկերութիւններ, տպել է մինչև անգամ այդ հիմնարկութեան նախագիծ, մեկնել է նրա միտքը,—և ահա իւրաքանչիւր հայ գիւղում հիմնված են այդ տեսակ ընկերութիւններ։

«Մշակը» խօսել է մեր հոգևորականների պակասութեան դէմ,—և այժմ աշխարհիս ամենալուսաւորված հոգևորականութիւնը մեր հայոց հոգևորականութիւնն է...

«Մշակը» առաջարկել է ջրանցքի, գաղթ լուսաւորութեան, քաղաքային վարչութեան, մանկավարժութեան վրա մտքեր, յայտնել է՝ աստղագիտական դասարանի, գիւղական հարստահարութեան, հանքերի բովագործութեան, անտառապահութեան, գիւղատնտեսութեան, առողջապահութեան, մեռածներ այրելու անհրաժեշտութեան, թատրոնի, նաւթի արդիւնաբերութեան, օրիորդների կրթութեան մասին կարծիքներ, և այլն և այլն և այլն... (ինչ հաշւեմ մի առ մի բոլոր, ինչ որ գրվել է).—և ահա, բոլորը իրագործված ենք տեսնում, մի խօսքով մեր ամեն մի խօսք ազդել է հասարակութեան վրա, ինչպէս լուծողական, կէս ժամ ընդունելուց յետոյ...

Այդ բաւական չէ... „Մշակի“ յօդվածները արտաքին տեսութեան մէջ նոյնպէս սարսափելի կերպով ազդել են՝ մենք իմացանք թէ մեր յօդվածները կաթոլիկ կղերի մասին Գերմանիայում, մեծ ազդեցութիւն են ունեցել այնտեղ՝ Բիսմարկը դիտմամբ սովորեց հայերէն, որ կարդայ մեր լրագրի յիշեալ յօդվածները և շատով ուղարկելու է մեզ շնորհակալութեան թուղթ այդ մասին։ Մակ-Մահօնը խոստովանեց թէ վատ էր կառավարում Ֆրանսիան „Մշակի“ մէջ Ֆրանսիայի մասին յօդվածներ կարդալուց յետոյ։ Մարշալ Սէրանօ ամաչեց երբ տեսաւ թէ „Մշակը“ մերկացրեց նրա պլանները... Էլ չենք խօսում Թիւրքիայի մասին՝ հէնց որ գրեցինք Կ. Պօլի ազգային վարչութեան մասին, հայերի գործերը այդտեղ սկսեցին բարեկարգ կերպարանքը ստանալ. Թիւրքաց տէրութեան վրա գրեցինք,—և տէրութիւնը նոր ընթացք տուեց կառավարչական գործերին...

Ինչ ասել կուզէ որ Պարսկաստանի վերջին տարիների բոլոր վերանորոգութիւնները մեր լրագրի ազդեցութեամբ կատարվեցան...

Ուֆ... վերջացրի... ինչքան դժուար բան է ֆէլիէտօնիստ լինել՝ մանաւանդ երբ ստիպված ես խմբագրից արած սխալն ու անտակտութիւնն ուղղել...

Հիմի դրասեցինք մեր հաշիւները հասարակական կարծիքի հետ... գիփ սուս...

Մարդու գլխաւոր արժանաւորութիւնը, մեր արդեան հասարակութեան մէջ, նրանումն է պարունակվում, որ ցոյց տաս այն ինչ որ չես, ցոյց տաս աւելի քան թէ ես...

Մանաւանդ չը մոռանաք թէ երբոր շատ տըգէտ էք, պէտք է ցոյց տաք թէ շատ ուսում առած էք...

Երբ անբարոյական էք, պէտք է ուրիշների անբարոյականութեան դէմ յարձակվէք... իսկ ձեզ վերին աստիճանի բարոյական ցոյց տաք։

Երբ պարտքերի մէջ խրված էք,—հարուստ ձևացէք ձեզ...

Ճշմարտութիւնը, բարոյականութիւնը, համբերողութիւնը, ազատամտութիւնը, անկեղծութիւնը, արդարութիւնը և համեստութիւնը՝ հօթ մահացու մեղքեր են...

Աւխացի

առծիկ է ստանում. մինչև անգամ կան և պարապ հաց ուտող տիրացուներ, որոնց դարձեալ Էջմիածնի գանձարանը վճարում է «դիչ-քիրասի»: Ցաւում եմ որ նամակս շատ երկարեց և ես ստիպվում եմ թողնել մի քանի հարկաւոր տեղեկութիւններ:

Քաջիկեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լսում ենք որ Վախվախօվը ազատվեցաւ բանտից մի քանի անձինքների երաշխաւորութեամբ:

* * *

Ինչպէս խոստացանք անցեալ անգամ, տպում ենք անա այս համարի արտաքին տեսութեան բաժնի մէջ գերմանական Դանցիգ քաղաքում գումարված առողջապահական ընկերութեան ժողովի մասին յօդվածը: Մեր քաղաքային վարչութեան ուշադրութիւնն ենք դարձնում այդ յօդվածի վրա:

* * *

Ցունվարի 1-ին Թիֆլիսի Նոր Դումայի ձայնաւորները պատիւ ունեցան Նորին Կայսերական Բարձրութեան կովկասեան փոխարքային ներկայանալու, Նորա պալատի մէջ:

* * *

Թիֆլիսի Թատրոնի մէջ դեկտեմբերի 26-ին սկսվեցան ներկայացումներ: Այդ օրը ռուսաց ներկայացումն էր, իսկ դեկտեմբերի 27-ին տուեցին „Նօրմա" իտալական օպերա:

* * *

Ստացանք չնորհակալութեամբ „Սոխակ Հայաստանի" անունով երգարանը Բագուի մէջ տպված: Այդ ժողովածուն պարունակում է քանի մի նոր երգեր: Գինը 1 րուբլ է:

* * *

Դեկտեմբերի 23-ին ձիւն եկաւ Թիֆլիսում: Սարերի վրա ձիւնը մնաց մի քանի օր, իսկ քաղաքում իսկոյն հալվեց: Բայց այնու ամենայնիւ եղանակը փոքր ի շատէ փոխվեցաւ:

* * *

Ագուլիսից գրում են մեզ որ այդտեղի մի քանի վարժապետներ ջնջեցին իրանց ստորագրութիւնը ընթերցարանի անդամութեան մասին: Այդ վատ օրինակ է ժողովրդի համար, մանաւանդ որ պ.պ. վարժապետներին էլ յայտնի է, թէ ընթերցարանի անդամ գրուողները կարդում են միայն հայոց հրատարակութիւնները և մի և նոյն ժամանակ մի կամ երկու անձինք պէտք է միակ կարդացողներ լինէին ռուս հրատարակութիւնների, որոնք կը ստացվէին ուրիշ հաշւով:

* * *

Այսօր ժամը 7-ին երեկոյեան, գումարվում է Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան դահլիճի մէջ ձայնաւորների ժողովը նշանակված մասնաժողովի զեկուցումն լսելու և քննելու համար:

* * *

Մօտ օրերումս պ. դօկտոր Անդրէաս Արծրունին դիտաւորութիւն ունէ կարդալ մի հրապարակական դասախօսութիւն ծծմբային հարցի վրա առհասարակ և կովկասեան ծծմբի մասին մասնաւորապէս:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎ ԴԱՆՑԻԳՈՒՄ

Վաղուց է որ գերմանական հասարակութեան մէջ հասկացան առողջապահական վերանորոգութիւնների պէտքը և այս առիթով 1874 թւի սեպտեմբերի 12—15-ը Դանցիգի մէջ հաւաքվեցաւ երկրորդ առողջապահական ժողով (առաջինը եղաւ 1873 թւին Ֆրանկֆուրտի մէջ):

Այս ժողովի մէջ յարուցված հարցերից շատերը այնքան ընդհանուր նշանակութիւն ունին, որ մենք աւելորդ չենք համարում ընթերցողին ներկայացնել նրանց կարճառօտ բովանդակութիւնը: Ժողովին մասնակցում էին պրօֆէսօր—բժիշկներ, գործնական բժիշկներ տեխնիկներ, իրաւաբաններ և զանազան քաղաքային վարչութիւնների ներկայացուցիչներ:

Յայտնի է որ մի քաղաքի առողջապահական պայմաններից է կախված գլխաւորապէս մահացութեան մեծ կամ փոքր համեմատական թիւը: Հետաքրքիր են զանազան քաղաքներին վերաբերվող թուանշանները: Բերլինի մէջ 1871 թւին 1000 բնակիչների վերա մեռնողների թիւը 39 էր, Վիեննայում 1872 թւին—35. Դանցիգում 1868 թւին—38. Փարիզի մէջ վերջին երկու տասնեակների միջոցում 22 մինչև 23. Լօնդօնում այժմ մեռնում են միայն 21 մարդ 1000 վերա. Պետերբուրգում 1870 թւին մեռնողների թիւը 36 էր:—Այս թուանշաններից երևում է որ մեծ քաղաքներից Լօնդօնն է ամենաբարեկարգ պայմանների մէջ գտնվում: Բայց այս գոհացուցիչ պայմանները տարածվում են և ամբողջ Անգլիայի վերա, որովհետև կան քաղաքներ, ուր միայն 15 կամ 14 մարդ են մեռնում 1000 վերա: Այս դրութեանը հասնում են Անգլիայում գլխաւորապէս կանոնաւորված անցքերով քաղաքի անմաքրութիւնների համար: Մինչև անգամ մի ընկերութիւն է կազմվել Անգլիայում, որ յանձն է առնում նուազեցնել մեռնողների թիւը մինչև որոշ պրօցենտ առողջապահական միջոցների օգնութեամբ և շատ նշանաւոր տուգանք է վճարում ամեն մի մեռնողի համար որ աւելանում է պայմանների մէջ յիշված թւի վերա: Իսկ Պետերբուրգումը ամեն տարի մեռնողների թիւը 4—5 հազարով գերազանցում է ծնվողների թւին:

Վերոյիշեալ ժողովի մէջ քննված հարցերին: „Ինչ խրատներ ունի պահանջելու առողջապահութիւնը անուշէն պօլիցիայից քաղաքի նոր թաղերի հիմնութեան, նոր փողոցների և նոր տների շինութեան ժամանակ:" Պ. դր. Շտրասման այդ հարցը քննելով յիշում է այն անյարմարութիւնը որ ունի գետնից չափազանց մեծ օգուտ քաղելու ցանկութիւնը երեք ուղղութեամբ էլ՝ դէպի վերև, 4 մինչ 5 յարկանի տներ շինելով, դէպի ներքև, մառաններ շինելով և մակերևոյթի վերա շատ փոքր տեղ թողնելով բակի համար, որ շրջապատած լինելով տան բարձր պատերով, մութ է լինում և զուրկ լինելով օդաշարժութիւնից, անպատճառ պահում է խոհանոցի, ախոռների, գործարանների, արտաքնոցների հոտը: Չափազանց մեծ բնակութիւն բնակիչների տների մէջ, գետնի չորացնելու անբաւարար լինելը և անմաքրութիւնները դուրս տանող հնարների բացակայութիւնը՝ գլխաւոր պատճառներն են, զեկուցանողի կարծիքով, որոնք պատճառում են Բերլինի մեծ մահացութիւնը: Դր. Շտրասման վերջը առաջարկում է ժողովին ընդունել հետևեալ վճիռները՝ 1) հարկաւոր է բաշխերել բնակիչներին զետեղվելու մեծ քաղաքների շրջակայքում և ձգտել դէպի նրանց անկենտրոնացնելը. 2) Նոր փողոցների շինութեան կամ նոր թաղի գծաւորելու ժամանակ նախ և առաջ շինել անմաքրութիւններ տանող անցքերի պլանը, որ այսպիսով առաջն առնվի գետնի վարակվելու դէմ բնակիչների անմաքրութիւնից. 3) պէտք է աշխատել որ տներ շինվեն առանձին կամ փոքր կոյտերով. 4) շինութեան համար նշանակված ամեն գետնի մակերևոյթի $1/3$ մասը պէտք է մնայ ազատ և 5) շինութիւնների բարձրութիւնը չը պէտք է աւելի մեծ լինի քան փողոցների լայնութիւնը և չը պէտք է 4 յարկից աւել ունենայ: Ժողովը միաձայն վճռեց որ նոր տների մէջ չը պէտք է թոյլ տրվին մառանների բնակարաններ, իսկ հին տներում պէտք է աշխատել կարելութեան չափ հեռացնել նրանց:

Այժմ Բերլինի մէջ չորս տարվայ նախապատրաստական պարապմունքից յետոյ, մտցրնվելու է անգլիական սիստեմով գետնի չորացնելը և անմաքրութիւններ դուրս տանող անցքերը, որով բոլոր անմաքրութիւնները կը մտնեն անցքերի մէջ և կը տարվին ջրի անդադար հոսանքով քաղաքից դուրս, առանց մարդու աշխատանքի:

„Զանազան բնակարանների ազդեցութիւնը բնակիչների առողջութեան վերա" հարցի առիթով դր. Շվաբէ յիշում է որ Բերլինի մէջ մահացութիւնը աւելանում է 1860 թւից սկսած վարակվող հիւանդութիւնների պատճառով և մեկնում է այդ երևոյթը նորանով որ շատ ջուր բերող ջրանցքներ և վատերկլօզետներ մտցնվելու ժամանակ, չը շինեցին անմաքրութիւնները դուրս տանող մի կարգաւորված անցք, որ սորանով աւելանում է քաղաքի խոնաւութիւնը և օրգանական մարմինների փտելը: Զեկուցանողը յիշում է որ 1000 բնակիչների վերա մառանների մէջ մեռնում են 25, առաջին յարկում 22, երկրորդ—21, երրորդ—22, չորրորդ—23, հինգերորդ—28 մարդ: Վերին յարկերում աւելի մեռնում են որովհետև մարդիկ աւելի խիտ են բնակեցրած, իսկ մառաններում վարակված գետնից դուրս եկող վնասակար գոլորշիներից:

Վերջապէս „քաղաքի բնակիչներին գետերի և աղբիւրների ջուրը հայթայթելու" հարցի վերաբերութեամբ պրօֆեսոր Ռայխէրտ և ինժեներ Շմիկ ապացուցանում էին աղբիւրների ջրի գերազանցութիւնը գետերի ջրից, որովհետև նա աւելի մաքուր է, աւելի անփոփոխ է իր քիմիական կազմութեան և ջերմութեան աստիճանի կողմից և վերջապէս աղբիւրները միշտ աւելի բարձր դիրք ունենալով քան թէ քաղաքը, ջուրը նրանցից կարող է անցկացրած լինել ամենաբարձր տների մէջ, առանց որ և իցէ բարձրացնող մեքենաների օգնութեան: Զեկուցանողը հերքում է այն տարածված կարծիքը, որ աղբիւրների ջուրը անցկացնելու աւելի թանկ է նստում քան թէ գետերինը: Զեկուցանողը իր խօսքը վերջացնելով խորհուրդ է տալիս ժողովին վճիռ տալ՝ ջրանցքներ շինելու ժամանակ նախ և առաջ պէտք է օգտուել բաղխել աղբիւրներից, իսկ աւելի վատ ջրով բաւականանալ կարելի է միայն այն ժամանակ, երբ աղբիւրի ջրի անցկացնելը բոլորովին անհնարին կը համարվի:

Նոյնպէս „արտաքնոցների" հարցի առիթով ամբողջ ժողովը այն եզրակացութեանը հասաւ, որ մասնաւոր արտաքնոցները ամենևին չեն համապատասխանում առողջական պայմաններին և որ անհրաժեշտ է հասարակական արտաքնոցների հիմնելը:

Այս բոլոր առողջական հարցերը այնքան նշանաւոր են, որ գուցէ նրանց վրա ուշադրութիւն դարձնելը, նրանց մշակելը և քննելը աւելորդ չէր լինի ոչ մի քաղաքում:

«ՄԱՍԻՍ» ԼՐԱԳԻՐԸ

Կ. Պօլսի „Մասիս" լրագրի 1618 թւի մէջ հետևեալն ենք կարդում „Մշակի" և մասնաւորապէս նրա խմբագրի դէմ:

„Տփխիսի „Մշակ" շաբաթաթերթին խմբագիր, որդոյ պ. Գր. Արծրունի՝ լրագրոյս 1600 թուոյն մէջ „Ասիա" լրագրին խափանման առթիւ Վարչութեան բանած միակողմանի ընթացքին վրայ մեր յայտնած դժգոհութիւնը սխալ հասկնալով, չարաչար հետևանքներ հանեց և անտեղի եզրակացութեանց համար է: Մենք արդէն գիտէինք որ յիշեալ խմբագիրն հայերէն չը կրնար գրել, բայց ցաւելով կը տեսնենք որ պարզ (?) աշխարհաբառ լեզուով գրված խօսքերու իմաստն ալ հասկնալու անկարող է եղեր: Այսպիսի դժբաղդ վիճակի մէջ գտնուող խմբագրի մը կարեկցաբար խրատ կուտանք (շատ շնորհակալ ենք, ինչպէս ձեզանից երբէք բան սովորած չենք, այնպէս էլ յոյս ունենք չսովորելու) որ նախ հայերէն հասկնալ սորվի և ապա գրուածքները քննադատելու ելնէ:"

Ուրեմն „Մասիս" լրագրի խմբագիրը մեզ հետ էլ շարունակում է այն ողորմելի, երեխայական բանակռւութեան ձևը որ հայերիս մօտ աւանդաբար սերունդից սերունդն էր անցնում՝ երբ միտք, գաղափար, ապացոյց պակասում է,—այն ժամանակ ասում են թէ հակառակորդը հայոց լեզու չը գիտէ և չէ հասկանում ինչ է գրած.... „Մասիսը" որ երևելի է իր աննիւթ բովանդակութեամբ և իր անմարսելի լեզուով, համարձակվում է ուրիշների վրա այդ տեսակ դատողութիւն անել և նրանց խրատ տալ.... Պարոններ, հնարեցէք մի նոր բան, բաւական է հին, անգիր արած երգը կրկնել: Մենք վկայ ենք բերում իւրաքանչիւր լուսաւորված, խիղճ և անկողմնապահութիւն ունեցող մարդուն, ո՛ր ազգութեան ու կուսակցութեան և պատկանէր նա.... „Մասիսի" այն խօսքերը, որ մենք մատնութիւն անուանեցինք, ամեն լուսաւորված երկրում, ո՞ր լեզուով և թարգմանէիք դուք նրանց՝ ամեն տեղ մատնութիւն կանուանվէին: Գուցէ այդ անգիտակցական մատնութիւն է,—այն ժամանակ պէտք է ասենք որ դուք ինքներդ չը գիտէք ինչ էք գրում, չէք կըշռում ձեր ասած խօսքերի միտքը.... իսկ այս ճշմարտութիւնը ձեր վերաբերութեամբ՝ մեզ վաղուց յայտնի էր....

Գիտէ՞ք ձեր դատողութիւնը ինչի՞ն նման է՝ մի երեխայի ասում են՝ դու չար երեխայ ես, ինչի՞ ես ծեծում ընկերիդ,—իսկ երեխան պատասխանում է՝ իսկ քո քիթը ծուռ է:

ՆԱՄԱԿ ԴԱՎՐԷԺԻՑ

Ամեն տեղ, ուր և յայտնվել է արևելքում քրիստոնէութիւն տարածելու նպատակով որ և իցէ առաքելութիւն և կազմել է հաւատացեալների մի նոր եկեղեցի, նա միշտ եղել է օտարացած և բոլորովին կտրուած իւր ազգակիցներէն, որք մնացել են հին դաւանութեան մէջ: Նոր կրօնափոխ եղած եկեղեցւոյ քահանաները արգելել են ամեն հաղորդակցութիւն իրանց հօտի և օտարների մէջ: Խնամութիւնը և բարեկամական յարաբերութիւնները մի և նոյն ազգի որդիների մէջ վերջանում են, որովհետև նրանց մի մասը պատկանում էր այս՝ և միւս մասը՝ այն դաւանութեանը:

Մի և նոյնը պատահեցաւ և Պարսկաստանում, երբ յայտնվեցան ամերիկացի և եւրոպացի միսիօնարները: Գլխաւոր խտրութիւնները լինում էին պսակների մէջ: Օրինակ, կաթօլիկ կամ բողոքական եկեղեցուն պատկանող մի օրիորդ, որքան և սիրում լինէր մի լուսաւորչական երիտասարդին, երբէք թոյլտւութիւն չէր ստանալ պսակվել նրա հետ, քանի այն երիտասարդը չէր փոխել իւր դաւանութիւնը և չէր մտել իւր հարսնացուի եկեղեցին: Նոյնը լինում էր, երբ աղջիկը լուսաւորչական էր, իսկ տղան կաթօլիկ կամ բողոքական:

Եւ այդպէս, հայ-լուսաւորչականները թէ աղջիկ առնէին և թէ աղջիկ տային, միշտ ստիպուած էին զրկուել իրանց հայրենի եկեղեցուց:

Այսպիսի դիպուածները մի զգալի կորուստ համարելով ազգի ամբողջութեան քայքայվելուն և նրա թւի պակսելուն, տեղային հայոց հոգևոր կառավարութիւնը սկսաւ նոյն միջոցները գործ դընել այլադաւանների վերաբերութեամբ, ինչ որ անում էին նրանց քահանաները: Այսինքն, նա սաստիկ արգելեց, որ հայերը երբէք խնամութիւններ չանէին այլադաւանների հետ, եթէ այդ պատճառ կը տար նրանց կրօնափոխութեանը:

Մի այդպիսի խստութիւն անհրաժեշտ էր Պարսկաստանի հայոց համար, մանաւանդ հետզհետէ սկսան յայտնվել այնտեղ եւրոպացիք: Յայտնի բան է, մի նոր երկիր, երբ որ բացվում է եւրոպացւոց առջև, առաջին եկողները լինում են զանազան պետութիւնների ներկայացուցիչները և զանազան բախտախնդիր մարդիկ, որոնք վազում են այնտեղ օգուտ քաղել երկրի կոյրութիւնից: Այդպէս էլ եղաւ:

Եւրոպացիների հոսանքը աւելի ընդարձակ քանակութիւն ստացաւ այն ժամանակից, երբ Բարձ. կառավարութիւնը դեսպանական յարաբերութիւններ ունեցաւ օտար պետութիւնների հետ: Յայտնվեցան դեսպաններ, հիւպատոսներ իրանց պաշտօնակալներով, յայտնվեցան և զանազան չահախնդիրներ առևտրական նպատակներով:

Իսկ այդ բոլորը, իբրև ժամանակաւորապէս եկած մարդիկ, խիստ հազիւ էր պատահում նրանց մէջ այնպիսիքը, որոնք ընտանիքի տէրեր լինէին: Մեծ մասն ամուրի մարդիկ էին: Պարսկաստանի ընտանեկան և հասարակական փակուած կեանքը և այն խստութիւնը, որով մահմեդականութիւնը վերաբերվում էր քրիստոնեայ օտարականներին, ստիպեցին նրանց կանայք ունենալ: Բայց որովհետև կրօնքի խտրութիւնը թոյլ չէր տալիս պարսիկների հետ խնամութիւն անել, եւրոպացիք դարձան դէպի հայերը, որպէս ամեն տեղ գտնվող քրիստոնեայ ազգը:

Բայց երբ ժամանակաւոր պաշտօնով եկած մարդիկ, եւրոպացոց դրութիւնը թոյլ չէր տալիս ամուսնական օրէնաւոր պսակով կապվել հայ կանանց հետ, այդ պատճառաւ նրանց մեծ մասը պահում էին անպսակ կանայք: Հայերից շատ ան-

տէր և աղքատ աղջիկներ զոհվեցան այդ ապօրինութեանը. իսկ լինում էին այնպիսիքը, որոնք պսակվում էին. Հայոց հոգևոր կառավարութիւնն այդպիսի դէպքերում ևս չը շեղվեցաւ իւր բռնած ուղղութիւնից. Նա ամենայն զգուշութեամբ հսկում էր, որ պսակները հայոց եկեղեցում կատարվեն, որդիքը հայոց եկեղեցում մկրտվեն և նրանց սերունդը հայոց ազգին և դաւանութեանը պատկանեն. Եւ այդպէս էլ լինում էր. Այս օրուայ—օրս շատ հայ ընտանիքներ կարելի է գտնել Պարսկաստանի զանազան քաղաքներում, որոնք կազմվել են եւրոպացիների հայ կանանց հետ ամուսնութիւնից.

Հայոց հոգևոր կառավարութեան բռնած մի այդպիսի ընթացքը չէ կարելի վերաբերել նրա աններողամտութեանը, նրա բռնաբարութեանը ազատ կամքի և համոզմունքի, երբ աչքի առաջ ունենանք այլադաւան եկեղեցիների գործ դրած քաղաքականութիւնը հայերի վերաբերութեամբ. Մի այդպիսի խստութիւնը մեր հոգևորականների կողմից մինչև անգամ կարելի է անհրաժեշտ համարել, մինչ որ տեսնում ենք՝ Հռօմի արքանեակները կամ ամերիկացի միսիօնարները ամեն աններելի հնարներ գործ են դնում հայերից որսալու.

Բայց ցաւալին այն է, որ Ատրպատականի այժմեան վիճակաւոր Անդրէաս եպիսկոպոսի օրով տեղւոյս հայոց հոգևոր կառավարութիւնը բոլորովին շեղվեցաւ իւր ուղղութիւնից. Ասածիս իբրև ապացոյց յառաջ կը բերեմ մի դէպք, որ այս օրերում պատահեցաւ Գավրէժի մէջ. Մի է. Գ. անունով եւրոպացի պսակված էր հայ կնոջ հետ, նրանց որդիքը մկրտվել էին հայոց եկեղեցում և պատկանում էին հայոց թէ ազգութեանը և թէ դաւանութեանը. Ցիշեալ անձնի դուստրը երկու տարի էր, որ նշանված էր մի հայ տղի և սպասվում էր այս օրում հարսանիքին. Ցանկարծ յայտնվում է մի բախտախնդիր հեռագրատան ծառայող, հայրը ցանկանում է աղջկան եւրոպացուն տալ. Չը նայելով, որ աղջիկը երկու տարի նշանված էր, չը նայելով որ նշանօրհնէքը երկրի սովորութեան համեմատ կէս պսակ էր համարվում, վերջապէս չը նայելով որ աղջիկը ամենևին ցանկութիւն չունէր եւրոպացուն գնալ,—այսու ամենայնիւ, հայրը ստիպում է, որ կատարէ իւր կամքը. Տեղւոյս հայոց Առաջնորդը փոխանակ մի այդպիսի անկարգութեան առաջն առնելու, իւրը աւելի ձեռնտու է լինում նրան. Տէր Ց... անունով մի հայ քահանայ ինքնակոչ միջնորդի դեր է խաղում, և առանց հայ տղի գիտութեան, բերում է աղջկայ հօր տունից նրա տուած նշանդրէքը և յետ է դարձնում. Հայ տղան, որ ամենևին չը գիտէր պատահածը, շփոթվում է, և մինչև նրա ուշ և իւրէ խօսակցութեան մէջ մտնելը, բողոքական քահանաները աղջկան արտասուալի աչքերով պսակում են եւրոպացու հետ.

Զարմանալին այն է, որ մեր Առաջնորդը և յիշեալ Ց... քահանան իրանք ներկայ են գտնվում թէ պսակին և թէ հարսանիքի ուրախութեանը...

Հարցը բոլորովին կրօնական էր.

Մեր Առաջնորդը, եթէ չուզեց պաշտպանել ազգայնութեան և դաւանութեան գաղափարը, եթէ նա չուզեց մի այսպիսի գեղծումի առաջն առնել, գոնեա պէտք չէր որ նա մասնակից լինէր նրան և այդպէսով քանդէր այն երկարժամանակեայ կանոնը, որ բաղում աշխատութեամբ դրել էին նրա նախորդները.

Մենք չը գիտենք, թէ ինչ չարժառիթներից սախպուած այդպէս վարվեցաւ Նորին սրբազնութիւնը և նրա աւագ քահանայ Տէր Ց... միայն այսքանը գիտենք, որ աղջկայ հայրը բաւականին հարուստ ունի է...

Մ. Ն.

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ա...տեղի մի նշանաւոր անձին գիմում է մի քահանայ խնդրելով որ պարոնը միջնորդէ իրան քահանայութեան պաշտօնը յանձնելու Ա. Ա... եկեղեցում. Պարոնը հարցեր է առաջարկում քահանային, երևի նորա ինչ տեսակ մարդ լինելը քննելու համար. Քահանան խոստովանում է որ կարդալ և գրել չը գիտէ, որ իրան ձեռնադրել են քահանայ, երկու տարի ծառայեցնելուց յետոյ, չէ ծածկում և այն հանգամանքը, որ ձեռնադրութիւնը իրան նստել է 300 րուբլ... Այդ լսելուց յետոյ նշանաւոր անձը ի հարկէ չէ յանձն առնում խնդրել քահանայի համար.

***

Կովկասեան հայաբնակ քաղաքներից մինում մի երիտասարդ գիմում է ծխական քահանային հետեեալ խնդրքով՝ տէր հայր, ասումեն որ դուք բեմական գրուածներ ունէք, չէ՞ք կարելի նրանց տեսնել... Քահանան տալիս է. Տուած տետրակները նայելուց յետոյ, երիտասարդի ուշադրութիւնը գրաւում է հետևեալ վերնագիրը՝ «Շէյլօկ, կամ արդարադատ կին» հեղինակութիւն հայր.... (քահանայի ամբողջ անունը և ազգը). Ծխական քահանան սեփականացրել է իրան եւեևլի Շէկսպիրի «Շէյլօկ» գրածքը և աղաւաղել է նըրան.... Ով կը համարձակվի սրանից յետոյ ասել որ Կովկասը Անգլիա չէ և մեր քահանաներ՝ Շէկսպիրներ....

***

Մեր Թիֆլիսի տանտիկիններին խորհուրդ ենք տալիս գիմել Երևանեան հրապարակի վրա նոր բացված Բերտօլօ ֆրանսիացու խանութը, որ մի շատ համով սպիտակ հաց է թխում Ալթունճեան եղբայրների առևտրական տան ալիւրից. Առհասարակ մեզանում չը գիտեն լաւ թխել եւրոպական սպիտակ հաց, իսկ այս հացը յիշեցնում է մեզ իր համով Եւրոպայում թխվող հացը.

***

Ալէքսանդրապօլից մեզ հաղորդում են, որ այդտեղ կարմրուկ ասված ցաւը շատ տարածված է այժմ. Օրը 3—5 երեխայ է մեռնում (?): Եւ առա մօտ երկու ամիս է որ այդ հիւանդութիւնը տեւում է.

***

Նոյն տեղից մեզ գրում են, որ քաղաքի շրջակայքում աւազակութիւնը շարունակվում է. Մօտ օրերս սահմանապահ կազակները թուրք աւազակների խմբին գիշերը պատահելով, աւազակներից երկուսին սպանել են.

***

Ս. Պետերբուրգի մի հայ չքաւոր ուսանողին, որ յայնի է իր թէ գրականական գործունէութեամբ հայ պարբերական թերթերի մէջ, թէ մի գեղեցիկ բեմական թարգմանական գրվածքով, որ Թիֆլիսում ներկայացվեցաւ, Ս. Պետերբուրգի հայ հասարակութիւնը խոստացել էր դրամական օգնութիւն ամսէ ամիս, այն պայմանով, որ երիտասարդը թարմանութիւններ անէ. Երբ որ երիտասարդը ներկայացրեց իր թարգմանութիւնը,—պարոնները մերժեցին նրան դրամական նպաստ, ասելով թէ թարգմանութիւնը վատ է և որ նա հայերէն չը գիտէ... Հա, ձեր հօրն օղորմի, դուք հայերէն գիտէք, վունց չէ... Հա, ձեր հօրն օղորմի, ձեր կոտրած լեզուն է լաւ հայերէնը, սուտ ազգասէրներ, ազգի սուտ հովանաւորներ...

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ի/ ՄԱՀՈՒԴԻ ԽԱՆՈՒԹԸ, հռչակաւոր դատարանի 2-որդ բաժանման գիմաց, որ գտնվում էր 11 հոկտեմբերին պատահած թամամշօվի քարվանսարայի հրդեհից յետոյ, այդ քարվանսարայի ներքևի յարկում, № № 26 և 27 մէջ, այժմ շինութեան մէջտեղի յարկի նորոգվելու պատճառով, տեղափոխված է իմ առաջ ունեցած խանութները, այն է № № 22 և 23: Սորա մասին պատիւ ունիմ յայտնել յարգոյ հասարակութեանը:

3 (3) Ստէփան ԻԶՄԻՐՕՎ.

Նոր 1875 թւին
Վրաց ԴՐՕԵԲԱ լրագիրը
Կը հրատարակվի երեք անգամ շաբաթը նոյն խմբագրութեամբ, բայց գիրքը փոքրացրած կը լինի:
Լրագրի գինը՝
Տարեկան փոստով . . . . 8 րուբլ.
Կէս տարվան . . . . . 4 „ 50 կ.
Մի ամսով . . . . 1 „
Ստորագրութիւնը ընդունվում է Թիֆլիսում, Մէլիքօվի և ընկ. տպարանում: Օտարաքաղաքացիք կարող են իրանց պահանջները ուղղել հետևեալ հասցէով Тифлисъ, въ Редакцію газеты „Дроэба“.

3 (3)

Магазинъ ЧАСОВЫХЪ ДѢЛЪ МАСТЕРА КАЦА, на дворцовой улицѣ.

По умѣреннымъ цѣнамъ большой выборъ карманныхъ, золотыхъ и серебряныхъ часовъ, стѣнныхъ—двухнедѣльнаго хода, парижской работы, столовыхъ, и кабинетныхъ часовъ, будильники различныхъ системъ и цѣпочекъ различныхъ металловъ.

С. КАЦЪ.

Ս. Կաց ԺԱՄԱԳՈՐԾԻ ԽԱՆՈՒԹԸ Դվօրցօվի փողոցի վրա.

Չափաւոր գներով մեծ ընտրութիւն գրպանի ոսկեայ և արծաթեայ ժամացոյցների, Շվէյցարիայի ամենանշանաւոր գործարաններից, մեծ ընտրութիւն պատի և սեղանի ժամացոյցների փարիզի գործարաններից. Զանազան շղթաներ ժամացոյցների համար նոր ոսկու, և զանազան այլ մետաղների, նոյնպէս կաշեայ շղթաներ.

4 (5) Ս. ԿԱՑ

Դուրս եկաւ մամուլի տակից և ծախվում է Տփխիսի գրավաճառանոցների մօտ Գ. Պապախեանցու հեղինակած

ԴԱԻԻ-ԴԱՌԱԲԱ

Գիւղական թատրոն չորս գործողութեամբ)
(Յաւելուածով)
Գիրքը:
Գինն է 50 կոպէկ.—
Իսկ հարիւրով գնողներ համար՝—30 կոպ.
Օտարաքաղաքացիք կարող են ստանալ նամակով հասցէով.—„Въ г. Тифлисъ.—Григорію Папянцу, ученику Армянской Нерсесянской Семинаріи“.

КОММЕРЧЕСКОЕ СТРАХОВОЕ ОТЪ ОГНЯ ОБЩЕСТВО

Թիֆլիսի ագէնտ ԿՈՄԵՐՏՍԿԱՆ ԿՐԱԿԻ ԴԷՄ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ նշանակված է ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԱԳԷՆՏ.

Շարժական և անշարժ կայք ապահովացնել ցանկացողները կարող են գիմել՝ 1) Ագէնտութեան գրասենեակը, Դվօրցօվի հրապարակի վրա, Շարբուրօվի տունը, 2) Գրասենեակի բաժինը, Կուկիայում, Միխայլօվսկի փողոցի վրա, քաղաքային հիւանդանոցի գիմաց, Եվլախօվի տունը. 3) Գրասենեակի բաժինը, Մայդանի վրա, Շադինօվի քարվանսարայում, հարցնել Վասիլ Շադինօվին.

4 (4) Ընդհանուր ագէնտ Վ. Ա. ԴՈՒԿԷԼՍԿԻ

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՅՈՒՆՎԱՐԻ 2. — ԹԻՖԼԻՍ. 1875.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Դեկտեմբերի 31-ին)

	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալ).	5	90
Բամբակ Երևանու.	5	
„ Ամերիկայի սերմից	6	55
Բուրդը Թուշի	6	40
Թարաքամի	4	
Շաքարը ռսի (բրօցկու)	8	50
„ միւս տեսակը	8	40
„ գազրան, սրանգիտ	4	90
„ մաքուր վճարած	8	
Շաքարաւազը Ռսի	7	
Ղահվա Լիվանի լաւը	18	
„ Մօկօ շատ լաւը	19	50
„ Մարտինկօի ցածր	15	
Ալիւրը Երևանի	1	
Ալիւրը Գեանջաւ հասարակ	1	—
„ Շորագեալու	1	10
Գարին	„	60
Մոմ	10	30
Փոխանակագիր Պօլսի	6	35
„ Գավրէժի	4	40
Լօնդօնի կուրսը (Օդեսայի վերայ) 1 լիրան արժէ	7	15
Մարսէլ և Փարիզ 351 Ֆր. արժէ	100	

ՀԵՌԱԳԻՐ

Քսան բառից կազմված հեռագիրը արժէ՝

	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի գըլխաւոր քաղաքները.	1	
Նոր-Նախիջևան.	1	
Մօսկվա, Ս. Պետերբուրգ, Նիժնի-Նօվգօրօդ	2	
Աւստրիա	2	75
Անգլիա	3	75
Գերմանիա	2	63
Թիւրքիա	3	
Ֆրանսիա	3	50

ՆԱՒԵՐ

Օդէսայից փօթի (ամառը) նաւը դուրս է գալիս հինգշաբթի օրերը ժամը 2-ին կէս օրից յետոյ.

Փօթիից Օդէսա կիրակի 6 ժամին կէս օրից յետոյ.

Օդէսայից փօթի (ձմեռը) հինգշաբթի օրերը 3 ժամին.

Փօթիից Օդէսա չորեքշաբթի օրերը առաւօտեան.

Փօթիից Կ. Պօլիս նաւը դուրս է գալիս երկուշաբթի առաւօտները.

Կ. Պօլսից փօթի կիրակի առաւօտները.

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 8 ժամին 18 րոպէ առաւօտեան. Մինչև Սուրամ (խառն գընացքը) երեկոյեան 8 ժամ. 17 րոպէ.

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից	8. 18	8. 17
Մցխեթ	9. 18	10. 48
Գօրի	11. 39	1. 43
Սուրամ	1. 52	4. 30
Քութայիս	7. 55	
Փօթի	11. 27	

	առաւօտ.
Փօթիից	7. 38
Քութայիս	10. 12
Սուրամ	4. 57
Գօրի	7. 23
Մցխեթ	9. 52
Թիֆլիս	10. 49

Թիֆլիս գալիս է ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին 49 րոպէ.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխեթ	90	68	38
Գօրի	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ	5. 22	3. 92	2. 18
Քութայիս	9.	6. 75	3. 75
Փօթի	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ընդունում է

Ռուսաստան և Եւրոպա ամեն օր, բացի կիրակի.

Երկուշաբթի

Երևան (Ջուլֆ, Պարսկաստան) Օզուրգէթ, Ախալցխայ, Բէլի Կլիւչ, Բագուի և Գանձակի նահանգ (ծանր փոստ).

Երեքշաբթի

Սև և Ազօվ ծովի ռուս նաւահանգիստներ (ձմեռը) Բագուի և Գանձակի նահանգներ (թեթև փոստ). Նուխի (Ցարսկի Կօլօդցի, Զաքաթալ, Սղնախ, Թէլաւ, Լագօդէխ) թեթև փոստ.

Չորեքշաբթի

Երևան, (Ջուլֆ, Ալէքսանդրապօլ, Նոր-Բայազեդ) Զուգդիդ.

Հինգշաբթի

Սև և Միջերկրական ծովի տաճկաց նաւահանգիստներ.

Ուրբաթ

Երևան (Ջուլֆ, Պարսկաստան, Ալէքսանդրապօլ) Օզուրգէթ, Ախալցխա, Բէլի Կլիւչ, Սև և Ազօվ ծովի ռուս նաւահանգիստներ, (ամառը), Բագուի և Գանձակի նահանգները (թեթև փոստ).

Շաբաթ

Նուխի, (Ցարսկ. Կօլօդ. Զաքաթ. Սղն., Թէլաւ).

Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղաւ կէտեր ամեն օր, բացի կիրակի.

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

	կոպ.
Բաց նամակը արժէ.	5
Ռուսաստան նամակը	10
Գերմանիա, Աւստրիա	10
Ֆրանսիա	13
Անգլիա	14
Շվէյցարիա	14
Թուրքիա (Կ. Պօլիս	20
Թիւրքիա (ցամաք)	20
Իտալիա	16
Ամերիկա	28
Պարսկաստան	10
Հնդկաստան	70
Եգիպտոս	27

ՓՕՍՏԻ ԿԱՌՔԵՐ

Թիֆլիսից Վլադիկավկազ ամեն օր ամառը 6 ժամին կէս օրից յետոյ իսկ ձմեռը 4 ժամին.

Թիֆլիսից Պեատիգօրսկ, Ստավրապօլ և Ռօստով հինգշաբթի և շաբաթ օրերը 6 ժամին առաւօտեան.

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ (Դեկտեմբերի 20-ին)

Լօնդօն մի րուբլ արժէ $33^{17}/_{32}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս). Փարիզ մի րուբլ արժէ 350 սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ).

Առաջին 5% փոխառութեան տոմսակ	191
Երկրորդ	$187^3/_4$
5% բանկի տոմս. 1 շրջանի	97
„ „ „ 2 „	$97^3/_4$
„ „ „ 3 „	—
5% րէնտա	—
Ազօվ Դօնի բանկի ակցիաներ	245
Օդէսայի Առևտր. բանկի ակցիաներ	241
Ս. Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտի ընկերութ. օբլիգացիաներ	$90^3/_8$

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—Հին Նախիջևան. Մ. Խ. Տաս տարի գրականութեամբ պարապելուց և երեք տարի լրագիր խմբագրելուց յետոյ, Հինախիջևանից պէտք է դասեր ստանանք, թէ ինչպէս պէտք է խմբագրենք նամակագրութիւնները... փառք քեզ Աստուած, այս օրին էլ հասանք...

—Ագուլիս. Ց. Տ. Գ. Ուղարկեցինք ձեր պահանջած տոմսակները.

Дозволено Цензурою, 2 Января 1875 г. Тифлисъ — Типографія Меликова и К-о — Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ